

הרב צבי סגרון זצ"ל

'דינא דמלכותא דינא' בדברים שבין איש לרעהו

פתיחה

בכ"א באייר תשע"ט הסתלק לבית עולמו הרב צבי סגרון זצ"ל. הרב צבי היה אחד מעמודי התווך של 'מרכז תורה ומדינה' שביישוב ניצן. תרומתו הייתה סגולית וייחודית. בקיאותו העצומה במרחבי הש"ס והפוסקים, הראשונים והאחרונים, עולם השו"ת ופסקי הדין, סייעה רבות לקידום המרכז ולטיוב איכות עבודתו. חריפותו והשכלתו, כמו גם ענוותנותו ונועם הליכותיו, היו נכס נדיר. זכה המרכז לשלוש שנות תרומה - שלוש שנים בלבד. אילן גדול ומפואר זה נגדע בעודו באיבו, וחבל מאוד על דאבדין. עליו נאים להיאמר דברי הירושלמי (ברכות פ"ב ה"ח): 'יגע... בתורה לעשרים ושמונה שנה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד למאה שנה'.

יכול תורני גדול הותיר אחריו הרב צבי, ובחיי פורסם ממנו רק מעט. יכול זה עתיד בע"ה לראות אור במסגרות שונות, ושפתותיו ידובבו אי"ה בהגות הלומדים בכתביו. המאמר שלפנינו נמסר בשעתו כשיעור ב'מרכז תורה ומדינה', נדון ולובן עם חברי בית המדרש, ועתה זו לו חשיפה כתובה ראשונה. המאמר עבר עריכה קלה, כולל הוספת כותרות-ביניים, ברם רוב ככל הדברים נותרו כקולמוסו הראשון של המחבר. (יוער כי המחבר לא דן, במסגרת זו, בשאלה אם 'דינא דמלכותא דינא' נוהג גם בארץ ישראל או רק חוצה לה, שאלה שנתונה, כידוע, במחלוקת ראשונים ופוסקים. בנושא זה דשו כבר רבים, ואף המחבר נתן לכך דעתו במקום אחר. הדיון שכאן נסמך על ההנחה שדד"ד נוהג גם בארץ ישראל, בין מעיקר הדין בין בשל הסכמת הקהל - 'קיבלו עליהם').

צר לנו אחינו, נעמת לנו מאוד.

הרב יגאל קמינצקי, הרב נריה גוטל

הקדמה

הכלל ההלכתי 'דינא דמלכותא דינא' נדון רבות, להלכה ולמעשה. להלן נבחן את השאלה אם כלל זה אמור אך ורק ביחס לחוקים שלטוניים וממסדיים - כדוגמת תשלום מיסים, שמירה על הסדר במרחב הציבורי וכדו', בהם יש 'הנאה' לשלטון, שאז 'דינא דמלכותא' מחייב, או שהוא חל גם ביחס לחוקים שבין אדם לחברו, שבהם השלטון אינו 'נהנה'.

שאלה זו נוגעת לעשרות חוקים: חוק נכסי ממון - חלוקת רכוש בין בני זוג במקרה של גירושין, חוק פשיטת רגל, ירושת האישה והבת, חוק זכויות יוצרים, חוק שעות עבודה ומנוחה ועוד. כאמור, מכנה משותף לחוקים אלה הוא שאין בהם הנאה ותועלת לשלטון. בהתאם, יש לדון אם כאשר מגיע סכסוך בין איש לרעהו לפני בית דין רבני, האם אמור בית הדין להתחשב בפסק דינו בחוקים אלה ולשקלל אותם בהכרעתו?

א. הלכת שמואל: דינא דמלכותא דינא

בסוגיות שונות בש"ס קבע שמואל ש'דינא דמלכותא דינא'. כך בגמרא בבא קמא (ק"ג ע"ב):

אמר שמואל דינא דמלכותא דינא.¹ אמר רבא, תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברינן עליהו. א"ל אביי, ודלמא משום דאייאוש להו מינייהו מרייהו. אמר ליה, אי לא דינא דמלכותא דינא היכי מייאשי. והא לא קא עבדי כדאמר מלכא, מלכא אמר זילו וקטלו מכל באגי ואינהו אזלו וקטלו מחד באגא. שלוחא דמלכא כמלכא ולא טרח, ואינהו אפסיד אנפשייהו דאיבעי להו דאינקוט מכוליה באגי ומשקל דמי.²

וכך בגמרא (ב"ב נה ע"א):

אמר רבה, הני תלת מילי אישתעי לי עוקבן בר נחמיה ריש גלותא משמיה דשמואל, דינא דמלכותא דינא, ואריסותא דפרסאי עד מ' שנין וכו'.³ וכך במשנה גטין (פ"א מ"ה, ובגמרא שם, י ע"ב):

כל השטרות העולים בערכאות של עובדי כוכבים אע"פ שחותמיהם עובדי כוכבים כשרים חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים.

קא פסיק ותני לא שוא מכר ל"ש מתנה, בשלמא מכר מכי יהיב זוזי קמיהו הוא דקנה ושטרא ראה בעלמא הוא, דאי לא יהיב זוזי קמיהו לא הוה מרעי נפשייהו

1. כתב האור זרוע, ב"ק פ"י ס' תמוז, בשם האבי עזרי: 'ש מפרשים שדווקא בקרקע שייך למימר דד"ד, ו"א אפילו בין שאר ענייני ממון ולא הכריע. ורבינו אליעזר בר שמואל כתב שדד"ד אלא כשהמלך משווה מדותיו על כל בני מלכותו, אבל אם משנה למדינה אחת לא הוי דיניה דינא. ולי נראה שאין דינו דין אלא בקרקעות ובמשפטים התלויים בקרקעות, כגון מכס שאומר שלא יעבור אדם בארצו אם לא יתן מכס, והטעם כיוון שהארץ שלו היא, ואינו רשאי אדם שיעבור בארצו אם לא כמצוותו. אבל אם קוצב על מלכות שאינו שלו ושכבשו בגולה וכו', לאו כל כמיניה. והוא הדין בכל ההדיטות שהם קצבו שלא יהנה אדם מארצם אלא בקצבתם, שדיניהם דין'. תורף דבריו הובא בהגהות אשרי ב"ק פ"י סימן יב, וכן הובאה דעה זו ברמ"א, חו"מ ס' שסט סעי' ח: 'ז"א דלא אמרינן דד"ד אלא במסים ומכסים התלויים בקרקע'.

2. וראה גם ב"ב נד ע"ב: 'אמר שמואל דינא דמלכותא דינא, ומלכא אמר לא ליקני ארעא אלא באגרתא'.

3. וראה רשב"ם, ב"ב נה ע"א: 'דאריסא דפרסאי ארבעין שנין, חזקת פרסיים מ' שנים היא ע"י דינא דמלכותא, דאע"ג דלא קני איניש אלא בשטר, מיהו אם החזיק בה עכו"ם מ' שנים ובא ישראל וקנה ממנו הוי קנין גמור ולא יוכל ישראל אחר לומר שלי היא שגזלה עכו"ם ממני... אי נמי אתא לאשמועינן דאע"ג דבשאר מקומות הויא חזקה לישראל בג' שנים, בארץ פרס אינה חזקה בפחות ממ' שנים דדינא דמלכותא הוא שם כן'.

וכתבין ליה שטרא, אלא מתנה במאי קא קני לאו בהאי שטרא והאי שטרא חספא בעלמא הוא. אמר שמואל דינא דמלכותא דינא; ואב"א תני חוץ מכגיטי נשים.⁴

ב. שיטות ראשונים

כתבו הרמב"ן ועליות דרבנו יונה,⁵ וכן רשב"א⁶ והריטב"א⁷ והר"ן,⁸ שיש שדייקו מכאן דלא אמרינן 'דינא דמלכותא דינא' אלא בדברים שהם להנאת המלך, דמלכא אמר לא ליקני איניש ארעא אלא באגרתא, ובכהאי גוונא איכא לאוקמי כדי שיקיים את השטר וייקח את חוקו, כדי שלא יוכל אדם לגנוב חוק המלך שיש לו על הקרקעות.⁹ אלא שבהמשך דחו הרשב"א והריטב"א והר"ן דעה זו, וכתבו:¹⁰

שמעינן מהכא דאפילו בדברים שאינן להנאת המלך אמרינן דד"ד, דמאי הנאה אית ליה למלכא בהאי.

אומנם ה'חזון איש'¹¹ כתב שיש לדחות ראייה זו, דהתם בנוגע לבן אומתו (של המלך), שאז לכו"ע אמרינן 'דינא דמלכותא דינא', דכל שנוגע לאומתו מיקרי יש להם הנאה, שהרי זו גופא תעודתן לחוקק חוקים ולעשות משפט בין איש לרעהו. ובחידושי ה'חתם סופר'¹² כתב לבאר על פי גרסת רשב"ם בגמרא שם, דלא אמרינן 'דינא דמלכותא דינא' אלא בדברים שהם להנאת המלך, ע"ש. וכתב הרי"ף (ב"ב דף כט ע"א מדפי הרי"ף):

אמר רב יהודה אמר רב, נכסי עובד כוכבים הרי הן כמדבר, כל המחזיק בהן זכה וכו' - והני מילי באתרא דלית ביה הורמאנא דמלכא, אבל באתרא דאית ביה

4. וכתב היד מלאכי, כללי האלף, סי' סג: 'איבעית אימא ואיבעית אימא - קאמר, לפעמים מפני שמסתפק בהדי מילתא אי הוי הכי או הכי ולא קים ליה בודאי בכל חד לחודיה, עי' בחידושי הרשב"א, יבמות קכא ע"ב (א"ה: אלא שאני לא מצאתי כן בחידושי הרשב"א שם, וכנראה כוונתו לחידושי הרשב"א יבמות ה ע"א ד"ה לרבנן). ומדברי הרא"ש, גטין פ"א אות י; והר"ן, גטין ד ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ואיבעית למסקנה שם; והמרדכי גטין סי' שכה; והריטב"א, גטין י ע"ב, מוכח שהם סוברים שאפשר ששני הלשונות הללו 'איבעית אימא ואיבעית אימא' וכו', אינם חולקים זה על זה ושניהם אמת. וראה להלן בדברי המגיד משנה, הל' מלווה ולווה פכ"ז ה"א, שמבואר (בדעת רוב הגאונים והרמב"ם) כי לפחות בנדו"ד, לישנא קמא ולישנא בתרא חולקים זה על זה.

5. רשב"א ור' יונה, ב"ב נה ע"א.

6. רשב"א, גטין י ע"ב, ב"ב שם.

7. ריטב"א, גטין שם.

8. ר"ן, פ"ק דגטין.

9. מכאן יש ללמוד שאף לאותם פוסקים שסוברים שלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדברים שהם להנאת המלך, כגון תשלום מיסים וכיו"ב, אך לא בדברים שבין אדם לחברו שאין בהם תועלת למלך, מ"מ חוק זכויות יוצרים יש לו תוקף מחמת דינא דמלכותא דינא אף לדעה זו. זאת משום שבשל החוק גם הרוכש מחויב לשלם מיסים לשלטון, ודבר זה הוא בוודאי תועלת והנאה לשלטון.

10. עליות דרבנו יונה, רשב"א ונמו"י שם; רשב"א וריטב"א ור"ן גטין י ע"ב.

11. חזו"א, חו"מ, ליקוטים סי' טז ס"ק ד.

12. חת"ס, ב"ב שם.

הורמאנא דמלכא, ואמר לא ליכול ארעא אלא באיגרתא, לא קני, דאמר שמואל דד"ד.

ומוכח שלפי הרי"ף, אף בדברים שבין אדם לחברו ואין בהם תועלת למלך או לשלטון, אמרינן 'דינא דמלכותא דינא', וכ"כ ה'נמוקי יוסף' (שם) בדעת הרי"ף. ואחר המחילה, לענ"ד יש לדחות את הראיה, לפי שגם מקרה זה הוי לתועלת המלך, וכמו שכתבו הראשונים שהובאו לעיל¹³ שזה גופו 'הנאה' למלך, שיקיים סופר המלך את השטר וייקח את חוקו, שלא יוכל אדם לגנוב חוק המלך שיש לו על הקרקעות. קיום סדרי שלטון גם הוא 'הנאה'.

וכתב בשו"ת הרי"ף (סי' יד):

והשטר שכתבה לאה על בנה באומות העולם, אין מן הדין שתגבה בו כלום, כי מה שאמרו רבותינו כל השטרות העולין בעש"ג אע"פ שחותמיהן גוים כשרים, אינו אלא במכירות, שהעדים גוים רואים נתינת הממון, ולפיכך עדותן עדות. אבל זולתן ממכירות כגון מתנות והודאות שדיניהן בהם אינם כדינינו, אין אנו עושין מעשה בהן. ואם עברה לאה וגבתה בדין אומות העולם, יש מן הדין שתנדו אותה שתחזור אותה, וכן הדין.

וכתב הרשב"א (גטין י ע"ב):

בהלכות הרי"ף לא נתבררו דברים הללו, שהביא שתי הלשונות [אב"א ואב"א] ולא כתב הלכתא היכי. אבל בתשובת שאלה מצאתי לו כלישנא בתרא ובמתנה לא קנה.

נראה שכוונת הרשב"א לתשובת הרי"ף דלעיל, ומתוך דבריו נראה שהוא מפרש בדעת הרי"ף שלא אמרינן 'דינא דמלכותא דינא' אלא בדברים שהם לתועלת המלך, ולא בדברים שבין אדם לחברו, ולכן שטר מתנה בערכאות לא קנה.

ג. שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (הל' מלוה ולווה פכ"ז ה"א):

אבל כל השטרות שחותמיהן גוים הרי אלו פסולין חוץ משטרי מקח וממכר ושטרי חוב, והוא שיתן המעות בפניהם ויכתבו בשטר בפנינו מנה פלוני לפלוני כך וכך דמי המכר או מעות החוב, והוא שיהיו עשויין בערכאות שלהם. אבל במקום קיבוץ פליליהן בלא קיום השופט שלהם לא יועילו כלום.¹⁴

וביאר ה'מגיד משנה' על אתר:

דעת רוב הגאונים ורבינו הרמב"ם לפסוק כלשון האחרון בגמרא שאמרו תני חוץ מכגיטי נשים, שרוצה לומר שכל שטר שהוא כגט שהשטר הוא שטר הקנאה ושעבוד אינו מועיל כלל. ויש לפרש לפי דעתם דאע"ג דקי"ל דד"ד, הני מילי במה

13. וכן החזו"א ועוד.

14. לשון הרמב"ם, הובאה בשו"ע, חו"מ סי' סח סעי' א.

שהוא תועלת למלך בענייני המסין שלו ומה שהוא מחוקין. אבל בדברים שבין אדם לחבירו אין דינו בהם דין, והכי קאמר ואי בעית אימא לא אמרינן בכי הא דד"ד ותני חוץ מכגיטי נשים. ואין ראייה גמורה היפך זה.¹⁵

וכן ביאר ה'חזון איש' (חו"מ שם) כדברי ה'מגיד משנה' בדעת הרמב"ם, אלא שהוסיף לחדש שכל זה דווקא בין ישראל לחברו, אבל כשהדבר נוגע לבן אומתו, לכולי עלמא אמרינן 'דינא דמלכותא דינא', דכל שנוגע לאומתו מקרי יש להם הנאה, שהרי זו תעודתן לחוקק חוקים ולעשות משפט בין איש לרעהו. אבל 'אבן האזל' בביאורו לרמב"ם¹⁶ כתב שדברי ה'מגיד משנה' תמוהים, שהרי כתב הרמב"ם בהל' זכייה ומתנה (פ"א הל' יד-טו):

אבל הקרקע אינו קונה אותה [גוין] מישראל אלא בשטר, ואינו מקנה אותה לישראל אלא בשטר, שאין דעתו סומכת אלא על השטר וכו'. במה הדברים אמורים במקום שאין בו משפט ידוע למלך, אבל אם דין אותו המלך ומשפטו שלא יזכה בקרקע אלא למי שכותב שטר או הנותן דמים וכיוצא בדברים אלו, עושין כפי משפט המלך, שכל דיני המלך בממון על פיהן דנין.¹⁷

הסיק אם כן 'אבן האזל':

מפורש א"כ להדיא דלא רק בדיני מסים אמרינן דד"ד. א"כ, לא באה התורה להפקיע קניינים מה שקובע המלך לכל בני המדינה מה שהוא מן היושר ואינו נגד דין תורה, דלא גרע מקניינים שנהגו ישראל, ולכן שפיר מהני דד"ד לענין קניינים. וזה לא מסתבר דתירוצא בתרא בא לחלוק על תירוצא קמא על שמואל, שבודאי פשיטא שהלכה כשמואל ולא מצאנו חולקים עליו. ועל כורחך שבזה פליגי דאף אם נימא דד"ד זה לא מהני אלא לעיקר דין הקנין, אבל לענין דין נאמנות אם תיקן המלך שיהיו עדים גוים נאמנים בודאי אינו מועיל שזהו נגד דין תורה שאין עדים גוים נאמנים.

ברם, לענ"ד יש ליישב את קושיית 'אבן האזל' על ה'מגיד משנה', שאף נדון זה של הרמב"ם הוא לתועלת המלך, כדי שיקיים סופר המלך את השטר וייקח את חוקו, כדי שלא יוכל אדם לגנוב חוק המלך שיש לו על הקרקעות. וכן הגר"א¹⁸ כתב שהרמב"ם סבר דגם בהא דב"ב (נד ע"א), הרי שזה חשיב תועלת למלך, בקיום חוקו וביציבות משטרו. וכתב הרא"ש (גטין פ"א אות י'):

הני תרי לישני [אב"א ואב"א] לא פליגי אהדדי, דליכא מאן דפליגי אהא דאמר בכולי התלמוד דד"ד, ומיתרצא מתניתין בתרי לישני, אם הנהיג המלך שלא יעשו שטר אלא בפני הערכאות שלא יחתמו העדים על שטר עד שיבואו בעלי הדבר לפני הערכאות ויראו וידעו הערכאות אמתת הדבר, ואז יתנו רשות לעדים לחתום והיינו שטרות העולים בערכאות דאחר שנכתב השטר מביאין העדים אותו לפני

15. וכן הובאו דברי המגיד משנה, בלחם משנה, ובב"י חו"מ סי' סח, ובבאר הגולה, חו"מ סי' סח סק"ב, ונראה שהסכימו לדעתו שיש לפרש כן בדעת הרמב"ם (והשו"ע).

16. אבן האזל, לרמב"ם הל' מלווה פכ"ז ה"א, ד"ה והנה במה שכתב הרמב"ם.

17. וכן הובא דין הרמב"ם, בשו"ע חו"מ סי' קצד סעי' ב.

18. ביאור הגר"א, חו"מ סימן סח ס"ק יט.

הערכאות ונגמר כל הדבר בפניהם וסמכינן עלייהו וכו', אז איירי מתניתין בכל שטרות אפילו בשטרי מתנה, ואם לא הנהיג המלך כך אז מתרצא מתניתין חוץ מכגיטי נשים.

כלומר הנהגת המלך באותו מקום משפעת ואף מכרעת את היחס לשטרות מסוגם של שטרי מתנה. עקרונית, אם כן, דד"ד נוהג גם בענייני בין אדם לחברו. ומעין זה כבר בר"ן (על הרי"ף גטין ד ע"א, בדפי הרי"ף):

ואיבעית אימא תני חוץ מכגיטי נשים. כל שטרות שהן כגיטי נשים שע"י השטר הדבר נגמר דהיינו נמי שטר מתנה. וליכא למימר דנדינן מלישנא קמא משום דפליג עליה וס"ל דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא, דהא בעלמא נקטינן לדשמואל כדמוכח בפ' הגוזל (ק"ג ע"ב) ובפ' חזקת הבתים (נד ע"ב). ולפיכך יש מי שפירש דנדינן מלישנא קמא משום דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדברים שהם להנאת המלך, וכדאמרינן בפרק הגוזל תדע דקצצי דקלי וגשרי גשורי ועברינן עלייהו, ודאמרינן נמי בפ' חזקת הבתים דמלכא אמר לא ליקני איניש ארעא אלא באגרתא. בכה"ג נמי איכא לאוקומי כדי שיקיים השטר ויקח את חוקו, אבל מידי דלא שייך ביה מלכא לא אמרינן דינא דמלכותא דינא. ומש"ה נדינן הכא מלישנא קמא ואמרינן ואיבעית אימא תני חוץ מכגיטי נשים. ולא נהירא מדאמרינן התם בפ' חזקת הבתים (נה ע"א) אמר רבה הני תלת מילי אשתעי לי עוקבא בר נחמיה משמיה (דרבא) [דשמואל], דינא דמלכותא דינא אריסא דפרסאי ארבעין שנין. כלומר דמלכא אמר והנהיג שתועיל חזקה לעובד כוכבים בארבעין שנין, והכא ליכא הנאה ותועלת בכך למלך, אלא ודאי כי אמרינן הכא ואיבעית אימא לא פליגא אלישנא קמא, אלא ה"ק מתני' אפילו בליכא הורמנא דמלכא [אערכאות אלא אינהו קיימי מנפשיהו אפ"ה קתני מתניתין דכשרין], ותני חוץ מכגיטי נשים והוא הדין לשטר מתנה דדמי להו, שבשניהם הדבר מתקיים בשטר בלבד, ומיהו היכא דאיכא הורמנא דמלכא כל השטרות העולות בנוטירין בערכאות שלהם כשרין ואפילו שטרי מתנה.

וכיוצא בזה כתבו הרמב"ן והרשב"א,¹⁹ והרמב"ן (ב"ב נה ע"א) הוסיף:

שמואל הוא מרא דשמעתא ואיפסקא הלכתא כוותיה. ועוד דדינא דשמואל דינא הוא ואיהו ושבור מלכא אחי בדינא נינהו (ב"ק צו ע"ב), ולית לן לאפלוגי בהדי אמוראי בלא ראיא.

והמרדכי (גטין ס' שכה) כתב:

אמר שמואל, דינא דמלכותא דינא, והכי הלכתא לא שנא מכר לא שנא מתנה, וכן נ"ל בזה"ז, וגם בעל פה [דהיינו הודאה] לפני עובדי כוכבים בערכאות שבעיר מועיל. והא דאמרינן דד"ד דווקא מוכס שיש לו קצבה וגשרים וכרגא בקרקעות וכל מס קצוב הנותנין למלך דינו כן, דד"ד לאו דווקא בערכאות לפני שופטים, אלא הוא הדין לפני הדייטות וכו', ואפילו מישראל לישראל שייך דינא דמלכותא.

19. רשב"א, ב"ב נה ע"א וגטין י ע"א.

מכלל ראשונים אלה עולה אפוא שעקרונית אין מניעה מהחלת 'דינא דמלכותא דינא' גם על תחום החוקים שבין אדם לחברו.

ג. מסקנות להלכה

ולעניין הלכה: מחד גיסא נראה היה שדעת רמב"ם ו'שלחן ערוך' להכריע כלשון אחרון שבגמרא. כך משתמע מהרמב"ם²⁰ וכן מ'שלחן ערוך'.²¹ כאמור, כך גם ביאר ה'מגיד משנה', ודבריו הובאו ב'בית יוסף'²² וב'באר הגולה'.²³ וכן מוכח מהמשך הלשון ברמב"ם וב'שלחן ערוך' (שם):

אבל שטרי מתנות כגון שדי נתונה לך, שעיקר הקנין נעשה על ידי השטר והם חתומים בו, וכן שטרי הודאות שפלוגי הודה לפלוגי שהוא חייב לו ופשרות שהם בעדים שלהם, אע"פ שיש בהם כל הדברים שמנינו הרי הם כחרס. וכן ביאר ה'חזון איש'²⁴ בדעת הרמב"ם וה'שלחן ערוך'. ברם מאידך גיסא, ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' קצד סעי' ב) נפסק:

במה הדברים אמורים, במקום שאין משפט ידוע למלך. אבל אם דין אותו המלך ומשפטו שלא יזכה בקרקע אלא למי שכתוב שטר או הנותן דמים וכיוצא בדברים אלו, עושים כפי משפט המלך.

וכתב שם הגר"א²⁵ שמקור דברי ה'שלחן ערוך' הוא הרי"ף²⁶ והרמב"ם²⁷ שהובאו דבריהם לעיל. ולפי"ז מוכח בדעת הרמב"ם וה'שלחן ערוך' שאף בדברים שבין אדם לחברו אמרינן 'דינא דמלכותא דינא', וצ"ע ביישוב הסתירה.²⁸ לעומת זאת דעת הרמ"א בכמה מקומות שאף בדברים שבין אדם לחברו אמרינן 'דינא דמלכותא דינא', כמבואר להלן:

א. רמ"א (חו"מ סי' סח סעי' א):

ויש אומרים דשטרי הודאות כשטרי הלוואות וכן שטרי מחילות כשרים בערכאות, וכן מתנה הנקנית בקנין או בחזקה רק שהודה בערכאות וכו', ובכל מקום שמשפט המלך לכתוב כל הדברים בערכאות כל השטרות העשויין לפניהם כשרים אפילו שטרי מתנות מכח דינא דמלכותא.

וזה כדעת הרא"ש והר"ן והמרדכי שהובאו לעיל, והרי כל הנ"ל הם בדברים שבין אדם לחברו. ואכן הגר"א (שם ס"ק יט) כתב:

20. רמב"ם, הל' מלווה ולווה פכ"ז ה"א.

21. שו"ע, חו"מ סי' סח סעי' א.

22. בית יוסף, חו"מ סי' סח.

23. באר הגולה, חו"מ סי' סח ס"ק ב.

24. חזו"א, חו"מ ליקוטים סימן טז סק"ד.

25. ביאור הגר"א, חו"מ סי' קצד ס"ק ט.

26. רי"ף, ב"ב דף כט ע"א מדפי הרי"ף.

27. רמב"ם, הל' זכייה ומתנה פ"א הל' יד-טו.

28. הערת עורך: נ"ג. ראה שו"ת אבקת רוכל סי' ו: ... דודאי בכל מילי אמרינן דינא דמלכותא דינא, ואפילו בדבר שאין בו הנאה למלך.

ובכל מקום שמשפט - כלישנא קמא גטין שם, קיימא לן דלא פליגי אהדדי וכו',
ואין לומר כיש מפרשים דווקא אם יש למלך תועלת וכו', ע"ש.
ב. רמ"א (חו"מ סי' קנד סעי' יח): 'וכל שכן דאיכא דינא דמלכותא דאזלינן בתרא', בלא
הסתייגות.

ג. רמ"א (חו"מ סי' רנט סעי' ז):

המציל מהארי והדוב וזוטו של ים וכו' הרי אלו שלו, מ"מ טוב וישר להחזיר, ואע"ג
דמדינא אין חייבין להחזיר, באבידות אלו אם גזר המלך או בית דין חייב להחזיר
מכח דינא דמלכותא או הפקר בית דין הפקר. ולכן פסקו ז"ל בספינה שטבעה בים
שגזר המושל גם הקהילות שכל מי שקונה מן העכו"ם שהצילו מן האבידה ההוא
שיחזיר לבעליו, שצריכין להשיב.

ומוכח מכאן שאמרינן 'דינא דמלכותא דינא' אף בדברים שבין אדם לחברו. ויש לדחות,
שהרי במקור הדין במרדכי²⁹ מבואר שהטעם אינו רק 'דינא דמלכותא' אלא גם גזרת
הקהילות. וכן מוכח מדברי הרמ"א הנ"ל והש"ך³⁰, וכן 'קצות החשן'³¹ שכתב שהטעם הוא
שזה מנהג טוב וישר ולפנים משורת הדין. ובשו"ת 'מנחת אשר'³² כתב שהטעם שיש
תוקף ל'דינא דמלכותא' בדין זה לחייב את הגזלן והמוצא בהשבה הוא שאין זה ממון
שלהם מעיקרא, וגם זה לתועלת המדינה ולטובתה למנוע גנבה וגזלה וריב ומדון.

ד. רמ"א (חו"מ סי' שנו סעי' ז): 'דהכי נהיגי עכשיו להחזיר כל גניבה אפילו לאחר יאוש
ושינוי רשות מכח דינא דמלכותא'.

ה. רמ"א חו"מ סימן שסט סעיף ח):

ויש חולקין וסבירא להו דאמרינן בכל דבר דד"ד, ולכן המלווה על המשכון יכול
למוכרו אחר שנה הואיל וכן דינא דמלכותא, וכן הוא עיקר.

אומנם בשו"ת מהרי"א עניזיל (סי' ד אות ב) סייג במעט:

אפילו אם נאמר שגם בדברים שבין אדם לחברו אמרינן דד"ד, מ"מ בנ"ד לא שייך
כלל דד"ד, ולא עדיף דינא דמלכותא מסנהדרין ובית דין של כל ישראל שיכולים
להפקיר ממון של כל אחד, אבל אין בידם לומר שיזכה פלוני בקרקע או
במטלטלין של פלוני בלי שום קנין. וא"כ הכי נמי בדינא דמלכותא אין כוחו אלא
להפקיר, וכל היכא דאשכחן דד"ד כולהו מיירי בגוונא שהחזיק בו המלך או אחד
מעבדיו ופקידיו או מאן דאתי מחמתיה באותו ענין וקנאן מן הדין, ותו לא הוי גזל
בידו דאמרינן דד"ד וגם בדיננו זכה בו. אבל היכא דלא אחזיק בו לא קני. ואע"ג
שמטעם המלך וחוקו הוא שיזכה בו הזוכה בלי שום קנין לא מהני בדיננו, דלא
עדיף מהפקר בית דין של חז"ל שעדיין צריך הזוכה לקנות בקנין הראוי לו על פי
הדין, ואי לא לא קני.

29. מרדכי, ב"מ סי' רנז.

30. ש"ך, חו"מ סי' שנו ס"ק י.

31. קצות החשן, חו"מ סי' רנט ס"ק ג.

32. מנחת אשר, ח"ב סי' קכה.

סיכום

יש אומרים (רשב"א - בשיטת שו"ת הרי"ף, מגיד משנה ובאר הגולה אליבא דרמב"ם ושו"ע, חזו"א) שהכלל ההלכתי 'דינא דמלכותא דינא' הוא דווקא בדברים שהם לתועלת השלטון ולהנאתו, כמו תשלום מיסים, שמירה על הסדר במרחב הציבורי ועוד, אבל בחוקים שבין אדם לחברו אין דינא דמלכותא. ויש אומרים (עליות דרבנו יונה, רשב"א ונמו"י, ריטב"א ור"ן) שדד"ד אף בחוקים שבין אדם לחברו, וכן שיטת רוב הראשונים למסקנה, והרמ"א ו'אבן האזל'. ולענ"ד כן עיקר, שהרי כתבו ראשונים שהטעם לכלל דד"ד הוא קבלת העם, ובתוך זה אף החוקים שבין אדם לחברו.³³

33. הערת עורך: נ"ג. וראה אנציקלופדיה תלמודית כרך ז, 'דינא דמלכותא דינא', אות ג.